

REDUPLIKATIV BIRLIKLARNING TARKIBIY XUSUSIYATI

Sharipova Shahodat Ravshanbek qizi

Lingvistika (ingliz tili) 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20342023>

Annotatsiya. Ushbu maqolada reduplikativ birliklarning tarkibiy xususiyatlari lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Reduplikatsiya til tizimida soʻz yasashning muhim usullaridan biri boʻlib, unda til birliklarining toʻliq yoki qisman takrorlanishi kuzatiladi. Maqolada reduplikativ birliklarning strukturaviy tuzilishi, fonetik, morfologik va semantik xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, reduplikativ birliklarning tarkibiy modellari va ularning nutqdagi funksional ahamiyati misollar asosida koʻrib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga koʻra, reduplikativ birliklar tilning ekspressiv imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: *reduplikatsiya, reduplikativ birlik, tarkibiy xususiyat, takroriy soʻz, fonetik reduplikatsiya, morfologik tuzilish, semantika, ekspressivlik, juft soʻzlar, til birliklari.*

Kirish. Tilshunoslikda reduplikatsiya hodisasi qadimdan mavjud boʻlgan va turli tillarda faol qoʻllanib kelayotgan lingvistik jarayonlardan biridir. Reduplikatsiya muayyan til birligining takrorlanishi orqali yangi maʼno yoki uslubiy vazifa hosil qiluvchi hodisa sifatida talqin qilinadi. Ushbu hodisa dunyo tillarining aksariyatida uchraydi hamda ularning fonetik, leksik va grammatik tizimida muhim oʻrin egallaydi. Reduplikativ birliklar tarkibiy jihatdan turli shakllarda namoyon boʻladi. Ayrim hollarda soʻzning toʻliq takrorlanishi kuzatilsa, baʼzan qisman fonetik oʻzgarish bilan takroriy shakl yuzaga keladi. Masalan, oʻzbek tilidagi “katta-katta”, “asta-sekin” kabi birliklar toʻliq yoki qisman takroriy shaklga ega boʻlsa, ingliz tilidagi “zig-zag”, “flip-flop”, “tick-tock” kabi birliklarda tovush almashinuvi asosiy tarkibiy vosita sifatida namoyon boʻladi.

Adabiyotlar sharhi. Reduplikatsiya hodisasi jahon tilshunosligida koʻplab olimlar tomonidan oʻrganilgan. Xususan, L. Bloomfield, O. Jespersen, D. Crystal kabi tilshunoslar reduplikatsiyani soʻz yasashning alohida turi sifatida tadqiq qilganlar. Ular reduplikativ birliklarning fonetik va semantik xususiyatlariga alohida eʼtibor qaratganlar.

Turkiy tillar, jumladan, oʻzbek tilida ham reduplikativ birliklar masalasi bir qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan. A. Gʻulomov, Sh. Rahmatullayev va A. Hojievlarining ilmiy ishlarida takroriy va juft soʻzlarning grammatik hamda semantik xususiyatlari keng yoritilgan.

Tilshunoslikdagi mavjud tadqiqotlar reduplikativ birliklarning tarkibiy jihatdan quyidagi asosiy turlarga ega ekanligini koʻrsatadi:

- a) toʻliq reduplikatsiya;
- b) qisman reduplikatsiya;
- c) fonetik oʻzgarishli reduplikatsiya;
- d) semantik juftlashuv asosidagi reduplikatsiya.

Mazkur tasnif reduplikativ birliklarning strukturaviy tabiati va ularning hosil boʻlish mexanizmini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Muhokama va natijalar. Tadqiqot davomida reduplikativ birliklarning tarkibiy xususiyatlari bir necha yoʻnalishda tahlil qilindi.

Toʻliq reduplikatsiyada soʻz aynan takrorlanadi: “tez-tez”; “katta-katta”; “yaxshi-yaxshi”. Bunday birliklarda asosiy maqsad maʼnoni kuchaytirish va taʼkidni ifodalashdir. Tarkibiy jihatdan ular bir xil komponentlarning takroridan tashkil topadi.

Qisman reduplikatsiyada birlikning ma’lum qismi o’zgaradi: “asta-sekin”; “mayda-chuyda”; “urib-surib”. Bu turdagi birliklarda fonetik va morfologik o’zgarishlar kuzatiladi. Natijada nutqning ekspressivligi oshadi.

Ingliz tilida keng uchraydigan ushbu tur tovush almashinuvi orqali hosil qilinadi: “flip-flop”; “zig-zag”; “tick-tock”.

Bu birliklarda unli yoki undosh tovushlarning o’zgarishi ritmik va ekspressiv ta’sirni kuchaytiradi.

Ba’zi reduplikativ birliklar ma’nodosh yoki yaqin ma’noli komponentlardan tashkil topadi: “eson-omon”; “yeyish-ichish”; “orzu-havas”.

Bunday birliklar tarkibiy jihatdan juft komponentlardan iborat bo’lib, umumlashgan ma’no hosil qiladi.

Tahlillar shuni ko’rsatdiki, reduplikativ birliklarning tarkibiy xususiyatlari ularning nutqdagi funksional vazifasi bilan chambarchas bog’liqdir. Ular nutqning emotsional-ekspressivligini oshirish, ta’sirchanlikni kuchaytirish hamda ma’no nozikliklarini ifodalashda muhim rol o’ynaydi.

Xulosa. Reduplikativ birliklar til tizimining muhim tarkibiy unsurlaridan biri hisoblanadi. Ularning strukturaviy xususiyatlari fonetik, morfologik va semantik jihatlar bilan uzviy bog’liqdir. Tadqiqot natijalari reduplikativ birliklarning turli shakllarda namoyon bo’lishini hamda ularning ekspressiv vazifasini ko’rsatdi.

To’liq va qisman reduplikatsiya, fonetik o’zgarishli birliklar hamda semantik juftlashuv asosidagi shakllar reduplikativ birliklarning asosiy tarkibiy modellarini tashkil qiladi. Ushbu birliklar tilning boyligi va obrazlilikini oshiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo’ladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bloomfield L. *Language*. — New York: Holt, 1933.
2. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. — Cambridge University Press, 2003.
3. Jespersen O. *Language: Its Nature, Development and Origin*. — London: Allen & Unwin, 1922.
4. Katamba F. *English Words: Structure, History, Usage*. — London: Routledge, 1994.
5. G’ulomov A. *O’zbek tili grammatikasi*. — Toshkent: O’qituvchi, 1978.
6. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o’zbek adabiy tili*. — Toshkent: Universitet, 2006.
7. Hojiev A. *O’zbek tili leksikologiyasi*. — Toshkent: Fan, 1981.
8. Mahmudov N. *Til va nutq*. — Toshkent: Ma’naviyat, 2004.